

Samlaren

Tidskrift för
svensk litteraturvetenskaplig forskning
Årgång 108 1987

Svenska Litteratursällskapet

Distribution: Almqvist & Wiksell International, Stockholm

Detta verk har digitaliserats. Bilderna av den tryckta texten har tolkats maskinellt (OCR-tolkats) för att skapa en sökbar text som ligger osynlig bakom bilden. Den maskinellt tolkade texten kan innehålla fel.

REDAKTIONSKOMMITTÉ

Göteborg: Lars Lönnroth

Lund: Louise Vinge, Ulla-Britta Lagerroth

Stockholm: Inge Jonsson, Kjell Espmark, Vivi Edström

Umeå: Sverker R. Ek

Uppsala: Thure Stenström, Lars Furuland, Bengt Landgren

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Litteraturvetenskapliga institutionen,
Box 1909, 751 49 Uppsala

Utgiven med understöd av

Humanistisk-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet

Bidrag till *Samlaren* bör vara maskinskrivna med dubbla radavstånd och eventuella noter skall vara samlade i slutet av uppsatsen. Titlar och citat bör var väl kontrollerade. Observera att korrekturändringar inte kan göras mot manuskriptet.

ISBN 91-22-01233-8 (häftad)

ISBN 91-22-01235-4 (bunden)

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by

Almqvist & Wiksell Tryckeri, Uppsala 1988

landskapet är fullt av alla dem som »sökt» men som nu somnat »i de underligaste ställningar». Så småningom anar man, att de sover dödens sömn och att de kanske tagit sina liv i sökandet.

Omedelbart före detta parti står den likaledes gåtfulla meningen: »Men innan alla somnar har jakten gått.» Vilken jakt? Vem är jägaren och vem villebrådet? De sökande har sökt »sin vän» – är detta jägare och villebråd? Kanske, för de har sökt intensivt, som hetsade. Men därmed står det också klart, att det här även är fråga om en annan jakt, en hetsjakt, där de sökande själva är villebrådet – det villebråd som nu ligger utstrött över landskapet. Det hela kan sammanfattas med en liten sentens i upptakten till Dagermans artikel »Vårt behov av tröst är omätligt . . .»: »Jag jagar själv tröst som en jägare ett villebråd».

Den »som släppte hundarna lösa» är alltså ingen annan än jägaren bakom hetsjakten. Men han har också andra identiteter. Om Hildur, när Simon vacklat iväg, står det, att »Hon var aldeles ensam när hon fann». Vad fann hon? Tydligt »den vän som överallt jag söker», den vän som man enligt den föregående berömda »insändaren» kan finna just »på den botten dit vår förtvivlan driver oss att falla». Den vännen är inte döden, som Laitinen, påverkad av Olof Lagercrantz, vill få oss att tro, utan den som Hildur för samtal med på botten – dvs. »den som släppte hundarna lösa».

Men denne har en identitet till. I Hildurs fantasier om huset, det hus som är mänskligheten, tänker hon: »Vi måste söka». Men hon invänder själv: »Inte kan huset söka den hemlöse, den hemlöse måste söka huset». Jägaren och vännen är tillika denne hemlöse, den som söker mänskligheten som sitt hus.

Den »herre» Hildur talar med är till sist ingen annan än Gud, med de olika identiteter denne kan tilläggas. Till dem hör kanske också en kvinnoidentitet – besläktad är han i varje fall med rättvisans gudinna i Kafkas Processen (kap. 7), hon som ett ögonblick senare framstår som segergudinna och efter ytterligare ett ögonblick som jaktens gudinna. Undra på att människan måste gå »begärets irrvägar» för att finna fram till en sådan gud!

Avhandlingen har något att säga, inte bara om texter och teorier utan också, som tredje led i en treenighet, om Dagermans person. Sålunda avlivs myten att Dagerman skulle ha lidit av sexualskräck. Det var bara den råa och brutala erotiken, i synnerhet den påtvingade homosexuella, som väckte hans avsmak. Men det betyder inte att Dagerman var förmögen ett varaktigt kärleksförhållande. »Den omöjliga kärleken» är ett återkommande tema i hans författarskap. Hans kärlekssyn »uppvisar narcissismens kännetecken». Detta var inte utan samband med att hans egen mor svek – han träffade henne först när han redan var vuxen.

Allra mest har Kerstin Laitinen dock att säga om Dagerman och döden. Det var »begäret efter liv», som drev honom att söka sig till dödens närhet, först där kunde han bryta igenom det förstelnings skal, som med åren växte sig allt tjockare. Hur allvarligt detta var kan man se i Olof Lagercrantz bok om Dagerman:

Han söker på vänners inrådan hjälp av den psykiatriska vetenskapen. [---] Våren 1950 tas han in på psykiatriska kliniken på Karolinska sjukhuset. Han säger ej myc-

ket till läkarna, ger dem övertygelsen att han är svårt sjuk och att hjälp kanske ej finns. Den djupa känslolösheten var hans sjuka [. . .]. (191)

Och det är när han söker bot mot denna sjukdom – sin egen form av bot – som han, utan att vilja det, går över gränsen den 4 november 1954. Han var själv bliven ett villebråd, hetsat till döds.

Så var priset högt för det geniala författarskap, som Kerstin Laitinen frilägger så suveränt – det högsta möjliga.

Erland Lagerroth

Henrik Jansson: *Per Olov Enquist och det inställda upproret. Ett författarskap i relation till svensk debatt 1961–1986*. Åbo Akademis förlag 1987.

Henrik Janssons avhandling är det hittills mest innehållsrika arbetet om Per Olov Enquists uppmärksammade författarskap. Föregångarna är visserligen inte många. I stor skala – men också på problematiskt abstrakt nivå – har dansken Erik H. Henningsen i sitt arbete från 1975 *Per Olov Enquist. En undersøgelse af en venstreintellektuel forfatters forsøg på at omfunktionere den litterære institution* diskuterat Enquists författarskap från åren 1964–1974, dvs från romanen *Magnetisörens femte vinter* till och med novellsamlingen *Berättelser från de inställda upprorens tid* mot bakgrund av den s. k. litterära institutionen. Tanken är därvid att Enquist under sitt mest politiskt engagerade skede, åren 1968–1971, inte bara innehållsligt utan också till formen kommer att bryta upp från etablerade mönster för att sedan, när vänstervindarna mojnät, retirera till mer etablerade former igen.

Inte lika tesdrivande men i gengäld mer djuplodande är Jan Stenkvists analys av romanen *Sekonden* i uppsatsen »Om övervintringens villkor. En läsning av en roman från 70-talet» i författarens *Flykt och motstånd* från 1971.

Henrik Jansson förhåller sig till den första av sina föregångare så, att han tar in en större del av författarskapet. Han inleder undersökningen med Enquists debutroman *Kristallögat* från 1961 och avslutar med romanen *Nedstörtad ängel* från 1985. Men framför allt är han konkret där Henningsen är abstrakt och spekulativ. Jansson intresserar sig för förhållandet mellan Enquists texter och den del av den litterära institutionen som kritiken utgör. Han bemödar sig därvid om att studera hur denna kritik ser ut, vilka normer och värderingar den håller sig med och vilka förskjutningar dessa system undergår.

En huvudsynpunkt i avhandlingen är att Enquist med romanen *Sekonden* från 1971 skulle etablera ett slags jämvikt mellan existentiellt och samhällsligt: dvs mellan de poler mellan vilka mycket av debatten vid denna tid rör sig. Denna jämvikt benämner Jansson »harmoni» och det är med denna upptäckt som han menar att han profilerar sig gentemot Stenkvist. Denne sägs sålunda inte ha varseblivit »harmonin mellan verkets politiska och privata sfärer» (s. 13).

På så sätt fullföljer Jansson linjer från både Erik H. Henningsen och Jan Stenkvist. Henningsens luftiga resonemang för han ned på jorden, och han tar tillvara uppslag från Stenkvists studie, även om han på grund av en egenomlig redovisningsteknik aldrig kommer att nämna titeln

på dennes uppsats – men väl boken – vare sig i texten eller i litteraturförteckningen.

En kritik av Janssons avhandling kan börja med titeln och underrubriken. Titeln borde formulerats på sådant sätt att man anat att det är romanen *Sekonden* som står i centrum för undersökningen. Det förhåller sig ju så, att avhandlingens 190 textsidor inte mindre än 100 sidor tas i anspråk för analysen av denna roman. Avhandlingens innehållsförteckning bekräftar detta. Kapitelrubrikerna lyder: »Inledning», »Före Sekonden» och »Sekonden och efteråt».

Det förhåller sig inte heller så att den lite lättsinniga huvudrubriken korrigeras av en mer insnävande underrubrik. »Ett författarskap i relation till svensk debatt 1961–1986» lovar helt enkelt för mycket. »Debatt» är ju ett mycket vitt begrepp som borde preciseras. Birgitta Jansson använder i sin avhandling *Trolösheten* (1984) – som för övrigt rymmer en god analys av *Magnetisörens femte vinter* – ordet »kulturdebatt», vilket torde vara vad också Henrik Jansson åsnyftar. Och dessutom förhåller det sig så att ambitionsnivån när det gäller kartläggningen av denna debatt sjunker efter hand. Så formulerar Jansson själv detta förhållande: »Medan ambitionen för tiden från Enquists debut fram till utgivningen av *Sekondens* pocketupplaga varit att teckna en klar helhetsbild av debattklimatet, samt för resten av sjuttitalet att frilägga riktgivande tendenser, nöjer jag mig för de avslutande sju årens del med att dra upp några oavslutade skisser» (s. 18).

Vi har här att göra med en fallande skala från »klar helhetsbild» till »oavslutade skisser» beträffande den svenska debatt som vid närmare betraktande visar sig utgöras av kultursidorna i sju svenska dagstidningar och dessutom av några tidskrifter. »Debatt» blir då sådant som Enquist på ett eller annat sätt haft beröring med, men detta behöver ju ingalunda vara synonymt med »svensk debatt».

Även formuleringen »ett författarskap» lovar för mycket. Det är visserligen sant att en del intressanta ting sägs om Enquists väg till *Sekonden* och även om det han skrivit därefter, men det är ändå tydligt att detta mest är inledning och avslutning till avhandlingen om *Sekonden*.

Inte minst mot denna bakgrund ter det sig överraskande att Jansson vill betrakta Enquists författarskap som en »helhet». Det heter: »Hans produktion behandlas som en helhet, vars viktigaste enskilda element är romanen *Sekonden*» (s. 15). Med detta synsätt gör i själva verket Jansson den författare han annars så lojalt tjänar, en otjänst. Han kommer att missa utvecklingsaspekten på detta sällsynt heterogena författarskap. Enquist har nämligen ett grundtema som han både utvecklar och varierar. I början handlar det om att hitta fram till sina känslor. Efter hand vidgas tematiken till att gälla viljan att också samtidigt se klart, och det önskade tillståndet blir en syntes av privat och samhälleligt, ett levande känsloliv, politiskt iakttagande samtidigt med delaktighet.

Också till det yttre ser ju Enquists romaner mycket olika ut och på ett sätt som innebär påfrestningar för den som vill tala om en »helhet». *Kristallögat* är en relativt konventionell berättelse med handlingen förlagd till författarens samtid, *Färdvägen* är ett slags bildningsroman och samtidigt en metaroman, *Magnetisörens femte vinter* är en roman i historisk dräkt, *Hess* är ett slags collageroman – den mest öppna av Enquists romaner, *Legionärerna* är

en dokumentärroman, *Sekonden* är bland mycket annat en minnesteckning, *Musikanternas uttåg* är relativt traditionell epik och *Nedstörtad ängel* slutligen är en mycket tät kortroman där handlingen spränger såväl tid som rum.

Visst kan man säga att allt detta utgör en »helhet» såtillvida som det är Enquist som skrivit alltsammans. Men därutöver är idén poänglös. Tyvärr ligger denna helhetssyn som en dimma över annars intressanta avsnitt om symbolik, drömmar och annat i romanen. Den naturliga gången hade här varit den kronologiska, men Jansson plockar citat obekymrad av kronologien och missar därmed intressanta sammanhang.

Också när det gäller dispositionen i stort kunde man med fördel tänkt sig en annan uppläggning. Som det nu är, avslutas genomgången av romanen med några berättartekniska iakttagelser. Man kan här i förbigående invända att det hade varit önskvärt att avhandlingsförfattaren mobiliserat ett större batteri av berättartekniska analysverktyg. Här föreligger ju en roman som har *ironin* som ett av sina verktygsmedel. Detta betyder att denna roman sällsynt illa lämpar sig för citatplock. Även i övrigt borde kanske romanen med sin »trasselsuddsstruktur» – som en recensent beskrev det – vara en utmaning för en narratologiskt intresserad uttolkare. Och har man inte det specialintresset, är det ändå nödvändigt att av ren självbevaringsdrift neutralisera de felkällor som kan störa framvaskandet av budskapet. Här borde alltså avhandlingsförfattaren gått in med lite större energi och detta så mycket hellre som Stenkvist nästan helt avstår från specifika berättartekniska iakttagelser. Dennes hänvisningar till Aarseth och Erlend Lagerroth tyder snarast på dåligt samvete och är exempel på hur en rutinerad uppsatsförfattare avvärjar förutsägbara invändningar. Vad som ändå finns av berättartekniska iakttagelser i Janssons avhandling har nu hamnat på fel plats. De återfinns mot slutet av kapitlet om *Sekonden*, när de borde stått i början. Det är ju först när man analyserat formen, bestämt vad det egentligen är man håller i handen och sett efter hur detta är konstruerat som man kan börja tala om innehållet.

Också i mindre sammanhang bryter Jansson mot kronologi och logik, när han påstår att Enquist i sin roman *Kristallögat* från 1961 drar konsekvenserna av Torsten Ekboms programartikel »Romanen som verklighetsforskning» från 1962 eller då han hävdar att Ekbom i denna artikel »spinner vidare på» ett föredrag av Nathalie Sarraute, »Den nya romanen», vilket trycktes i tidskriften *Ronde* 1963.

En väsentligare invändning är att Jansson använder sig av felaktig upplaga av *Sekonden*. *Sekonden* föreligger i två olika utföranden: originalupplagan från 1971 och en av författaren omarbetad version från 1972, utgiven i pocketformat. Jansson utreder också, mot slutet av avhandlingen, skillnaderna mellan de båda versionerna – vilket även Henningsen gjort utan att Jansson påpekar det – och finner därvid att Enquist inte, som han själv påstår i förordet till pocketutgåvan, ger texten endast en språklig bearbetning, »en allmän språklig översyn, en detaljputsning mest». Jansson visar nu att de politiska ställningstagandena är mindre markerade i pocketupplagan. För sin analys skulle Jansson naturligtvis valt den ursprungliga texten och inte nöjt sig med Enquists påstående att pocketupplagan är den »definitiva» versionen. Förutom att alla textkritiska principer talar för att man väljer origi-

nalupplagan, förhåller det sig ju så att det är denna som recenseras. Jansson beskriver ingående en romans mottagande och analyserar en annan.

Till bakgrundsteckningen hör också en god kartläggning av hur det politiska engagemanget accelererar i svensk debatt från och med 60-talets mitt, närmare bestämt från våren och sommaren 1965, och hur detta medför nya värderingar också hos litteraturkritikerna. Många författare överger nu sina fria fantasier eller sin »öppna konst» och börjar vända sig mot den konkreta verkligheten, börjar skriva dokumentärt. Som Jansson påpekar finns det ju likheter mellan den till synes amoraliska öppna konsten och dokumentärromanen. I båda fallen överläter man en del av arbetet åt läsaren. I det första fallet för att illustrera att verkligheten är mångtydig, i det senare fallet för att uppmuntra läsaren att ta ställning.

En utlösande faktor är här Vietnamkriget, och Jansson kunde kanske ha tillagt att 60-talet i Sverige rent allmänt präglas av en tilltagande internationalisering, varvid inte minst TV:s expansion varit betydelsefull. För Enquists del har det, när han skriver *Sekonden*, till och med gått så långt att han flyttat utomlands. *Sekonden* är till stor del skriven i Berlin, och detta faktum har satt sina spår i romanen. Det är uppenbart att Enquist när han skriver *Sekonden* snarare ser sig själv som en europeisk intellektuell, och det hade måhända varit givande att försöka kartlägga det europeiska debattklimat i vilket romanen föds snarare än vissa inomsvenska debatter som nu redan var passerade och som dessutom behandlats utförligt i den nämnda avhandlingen av Birgitta Jansson.

Huvudsyftet med avhandlingens största kapitel, det om *Sekonden*, är alltså att visa hur Enquist förmår förena existentiellt och samhälligt till en harmonisk enhet. Exakt vad Jansson menar blir inte klart, och tanken att det inte finns någon klyfta mellan det ena och det andra har för övrigt redan Stenkvist uttryckt i inledningen till sin uppsats.

En aning halvhjärtat är Janssons försök att genrebestämma *Sekonden*. Han har inte heller observerat att Enquist här ändrar sig mellan de två versionerna: den första kallar han »roman» och den andra blott »bok». I intervjuer har författaren berättat om sitt sökande efter adekvat form. Han tycks därvid ha laborerat med åtskilliga beteckningar: »kärleksroman», »essäsamling», »analys», »politisk bildningsroman» och – till slut – »minnesteckning».

Det var tydligen fyndet av rätt berättarvinkel och rätt genrebeteckning som förlöste romanen. Man kan fråga sig varför Enquist valde just »minnesteckning» och inte »biografi». Lika lite som Stenkvist utnyttjar Jansson till fullo Starkies Rimbaudbiografi, vilken – som Stenkvist visat – försett författaren med upplysningar om Rimbauds liv. Men därutöver har sannolikt Enquist via denna bok kommit att fundera något över de svårigheter som är förknippade med problemet att över huvud förstå en annan människa och inte minst överraskande vändningar i dennes liv. Här är ju Rimbaud ett utomordentligt åskådnings-exempel, och Starkie uppehåller sig i sitt förord en del vid dylika problem. Enquist kan helt enkelt ha velat visa att en släggkastare är lika svårförståelig som en dunkel poet. Annars skall väl benämningen »minnesteckning» leda tankarna till Svenska Akademiens minnesteckningar; det är

ju snarast i dessa sammanhang ordet numer brukas. Enquists bok blir i så fall en motvikt: i stället för en vitter person avhandlas här en släggkastare – och till på köpet en som fuskade.

Som påpekats talas det åtskilligt om *ironi* i *Sekonden*. Berättaren är medveten om att han ständigt garderar sig med ironi. Han talar om denna ironi som »billig» och som »privat», och det heter att den är en borgerlig egenskap. Ironin är alltså ett dilemma och motsatsen kallas här »sentimentalitet», vilken alltså i denna roman står för något positivt, närmast frånvaron av ironi. Detta är ett inslag av ironi i boken; berättaren känner leda vid sina egna sarkasmer som distanserar honom från verkligheten.

Men detta med ironi är ju något mycket vanskligt, och romanen rymmer ironi också av annat slag. Fadern är avsedd att vara just motsatsen till ironisk dvs sentimental. Det talas om hans »ironiska» kärlek och liknande, och det konstateras att han saknar förmågan till ironi. Ändå inträffar det paradoxala att just hans lite snusföruftiga kommentarer i *viss omgivning* likväl kommer att framstå som ironiska. »Stortävlingar fordrar storresultat» konstaterar han troskyldigt, men författaren ser till att kontexten är sådan att repliken blir starkt ironisk. Detta är ett berättargrepp i romanen, och det torde vara svårt att begripa romanens kärna utan att något analysera författarens bruk av denna ironi. Dessvärre förbigår Jansson helt detta komplicerade men viktiga inslag. Eftersom han också avstår från så gott som alla komparativa aspekter har han inte haft ledning av det faktum att Enquist – som ju påstår sig inte läsa så mycket skönlitteratur – dock hänvisat till såväl Thomas Mann som Lars Gyllensten, dvs författare som intagit en ironisk berättarattityd.

Här finns också outnyttjade möjligheter till intressant teoriupphängning. Såväl Lucien Goldmann (*Pour une sociologie du roman*, 1965) som Lucács (*Die Theorie des Romans*, 1920) har diskuterat begreppet, vilket Henningsson drog nytta av i sin undersökning.

En specialutredning av det ironiska i romanen hade alltså varit på sin plats. Kanske är det också så att bokens berättare utvecklas från att vara ironiker till att bli mer humorist på romanens slutsidor. Enquists bruk av det nygrenska »agape» skulle kunna tyda på det. Det är här frestande att tänka sig – vilket också Karl Vennberg gjorde i en recension i Aftonbladet (13.9.1971) – att den felande länken mellan Enquist och Nygren heter Lars Ahlin. Enquist skulle i så fall kunnat fatta intresse för saken när han för Expressens räkning recenserade Erik Hjalmar Linders *Fem decennier av nittonhundratalet* i Expressen den 17.2.1966. Enquists hållning till religionen på dessa slutsidor är svårbestämbar. Berättaren önskar sig något slags nåd för dem han kallar »fuskare», ett i sin tur svårtydligt begrepp. Tydligt är alla människor till sist fuskare, även om det i romanen här finns en uppdelning i skyldiga och mindre skyldiga. Detta nedkallande av nåden och bruket av Nygrens »agape» i det inomvärldsliga sammanhanget för onekligen tankarna till Ahlin.

Till det bästa i avhandlingen hör ett avsnitt med rubriken »Symbol- och drömvärld». Enquist tycks vara den förste att uppmärksamma drömmarnas betydelse i romanen och i författarskapet i övrigt. Därmed är man ju osökt inne på djuppsykologin, och Jansson applicerar här med framgång jungianska analysmodeller. Det förefaller sannolikt att Enquist haft egen beläsenhet i Jungs skrifter.

Likaså gör Jansson troligt att Enquist tecknat berättarens i romanen utveckling efter mönstret av Jungs »individuationsprocess».

Till det som ropar på behandling, men som Jansson lämnar obearbetat, hör romanens »kroppsspråk». Enquist excellerar i noggranna iakttagelser av personernas rörelser. I det kapitel i *Sekonden* som heter »Sekonden, plötsligt betänksam» finner man dessutom saken diskuterad. Detta avsnitt har t. o. m. ett motto som gör läsaren uppmärksam på saken. Det är hämtat från Ernst Idla: »I hållningen och rörelsen visar en person sin karaktär och sitt sinnelag. Med statisk hållning kan eventuella defekter tillfälligt döljas, men så snart man börjar röra sig, blottas omedelbart brister och felaktigheter.»

Detta tycks Enquist själv skriva under på, i vart fall drar han konsekvenserna av resonemanget, och även i hans fall röjer sig därvid en god portion moralism och ibland även komik. Förhållningssättet kan spåras tidigare i författarskapet och är då mest ett karikatyrmaner. Men efter hand blir detta inslag betydelsefullare och figurerar även i seriösa sammanhang.

Man kan tänka sig att två faktorer i Enquists biografi kan spåras bakom detta speciella förhållningssätt. Dels den puritanism som ibland så starkt gör sig gällande i hans författarskap och som väl kan härledas till uppväxten i skuggan av Evangeliska Fosterlandsstiftelsen. Från denna miljö med dess »riter» och »ceremonier» – två begrepp som författaren problematiserar i romanen – vandrar Enquist över till idrottens värld med dess speciella känsla av gemenskap och dess riter och ceremonier. Säkert har hans upplevelser på idrottsplatsen skärpt hans blick för människors rörelser. Ett lysande parti i *Sekonden* skildrar en höjdhoppares kroppsmedvetenhet när han tränar in ansatsen framför höjdhoppsgropan.

Också andra författare har haft ett utvecklat sinne för kroppsspråk, Hjalmar Bergman t. ex. En hypotes som då kunde prövas är om inte personer som antingen på grund av oformlighet (Bergman) eller långt uppdriven gymnastisk färdighet (Enquist) mer än den gymnastiska medelmåttan kommer att intressera sig för människors plastik i den mån de blir skönlitterära författare.

Henrik Jansson kan sägas i onödan ha avstått från överraskande många av de intressanta frågeställningar till vilka denna komplicerade roman inbjuder.

Till avhandlingens ovanskliga förtjänster hör den utomordentliga behärskningen av Enquists produktion. Denne har i Jansson haft en hängiven läsare. Avhandlingen är skriven på ett klart och utrymmessparande språk. Trots sina brister – i praktiken: underlåtenhetssynder – är det en väl sammanhållen och högst läsvärd studie över delar av Per Olov Enquists författarskap och om vad man tyckte och tänkte på våra kultursidor under en period av ovanligt livaktigt debatt.

Hans-Göran Ekman

Staffan Thorson: *Invandraren i barnboken. En motivstudie i svensk barn- och ungdomslitteratur 1945–1980*. Gbg 1985.

Staffan Thorson har för sitt avhandlingsarbete gått igenom förteckningar över svenskspråkig barn- och ungdomslitte-

ratur utgiven under perioden 1945–1980 för att få fram »en så fullständig och representativ förteckning som möjligt över barn- och ungdomsböcker där invandrare förekommer». Med invandrare menas arbetskraftsinvandrare, flyktingar, krigsbarn, desertörer, fosterbarn från andra länder och adoptivbarn. Det har blivit en lista på cirka 150 böcker. I ungefär 60 av böckerna förekommer invandrare utan att deras bakgrund på något sätt problematiseras, i cirka 50 är invandarmotivet »bimotiv» och i cirka 40 »huvudmotiv» enligt Staffan Thorsons grovindeling.

Dessa siffror kan jämföras med den totala utgivningen av barn- och ungdomsböcker i Sverige. Thorson hänvisar till Mählqvists och Tellgrens undersökningar. De cirka 150 boktitlarna på böcker med invandrare ingår i de uppskattningsvis cirka 10 000 utgåvor av barn- och ungdomsböcker med svenska som originalspråk som getts ut 1945–1980. (Häri ingår en mängd omtryck av populära böcker.) I ett land där nästan var tionde person är invandrare eller har minst en invandrad förälder förekommer alltså i barn- och ungdomsböckernas persongalleri en invandrare bara en eller två gånger på 100 utgivna boktitlar! Just denna matematiska jämförelse gör inte Staffan Thorson, men annars är ett genomgående grepp i avhandlingen att verklighetens Sverige jämförs med fiktionsvärldens i avseende på invandrarnas situation.

Avhandlingen inleds med en översikt över invandringen till Sverige och den officiella hållningen till den. Den stora frågan har varit om invandrarna skulle assimileras eller få möjligheter att behålla sin särart. Den segrande linjen har blivit att varje individ skall få bibehålla och utveckla sin kulturella identitet i den utsträckning han/hon önskar. Det har bland annat lett till rätt till hemspråksundervisning. Svenskarnas attityder till invandrare har blivit något mer toleranta, visar undersökningar, men fortfarande finns det kvar motvilja och osäkerhet inför det som är främmande. I en undersökning (Trankell) framhålls skönlitteraturen som en möjlighet att sprida kunskaper och därmed förbättra förståelsen mellan svenskar och invandrare. Staffan Thorsons grundfråga är om barn- och ungdomslitteraturen verkligen fyller den funktionen.

En viktig upplysning är att av de totalt sjuttio författarna har bara sex själva invandrarbakgrund. Thorson visar övertygande att författare med egna erfarenheter i flera avseenden ger en annan bild än svenskarna. Förenklat kan vi säga att invandrarförfattarna skriver om *utvandrare*, medan de svenska författarna skriver om *invandrare*.

I fortsättningen redovisas invandrarnas situation i verkligheten och jämförs med fiktionsvärlden i materialet. Det stora kapitel 3 tar bland annat upp invandrarnas sociala situation, språkproblemet, relationskonflikter, kamratskap, skola/utbildning och arbetslivet. I kapitel 4 står frågan om värderingar och attityder i centrum. I botten finns en kvantitativ överblick, men redovisningen är snarast »mjukdata»-inriktad. Det anser jag förtjänstfullt, men jag är tveksam till den grundsyn som här och var skymtar, nämligen att idealfallet är att fiktionsvärlden speglar verkligheten så troget som möjligt.

Avhandlingen är rik på berättigt kritiska synpunkter mot den aningslöshet och beskäftighet många svenska författare avslöjar när de försöker skriva invandrarvänliga ungdomsböcker. Thorson gör bland annat en historisk genomgång av etnocentriska och rasistiska inslag i äldre barn- och ungdomslitteratur och visar avslöjande att en